

Instrukcja transkrypcji w *Przeglądarce szesnastowiecznych przekładów Ewangelii. Zasady szczegółowe wraz z przykładami*

oprac. Izabela Winiarska-Górska

Terminy pomocnicze edytorstwa tekstów dawnych:

Transliteracja tekstów

Transliteracja: wierne zastąpienie liter jednego alfabetu literami innego alfabetu (bez oddawania ich wartości brzmieniowej). W edytorstwie tekstów dawnych pisanych tym samym alfabetem także literalny zapis tekstu zabytku, jedynie ze zmianami kształtu i wyglądu grafemów, np. zastąpienie gotyku współcześnie używanym pismem.

Transkrypcja tekstów dawnych

Transkrypcja – zapis tekstu utrwalonego innym alfabetem lub typem pisma odmiennym od współcześnie stosowanego, z oddaniem wartości brzmieniowej grafemów. W edycjach tekstów dawnych, z którymi mamy tu do czynienia, w transkrypcji dąży się do zachowania właściwości językowych zabytku i w miarę możliwości odcieni fonetycznych. W praktyce transkrypcja jest niełatwą formą zapisu, bo wymaga wiedzy o systemie fonetycznym języka danej epoki, formach nietypowych, na przykład regionalnych, czy nie do końca wykrystalizowanych, rozchwianych. Są one cennym źródłem wiedzy o tendencjach językowych epoki. Należy też dysponować podstawową wiedzą o konwencjach pisowni i normie tekstów drukowanych i rękopisów.

W edytorstwie tekstów dawnych wykształciły się określone zwyczaje, obecnie popularny jest trend, w którym niweluje się różnice między wydaniem krytycznym (naukowym) a popularnym. Konsekwencją stosowania tej metody edytorskiej jest redukcja informacji o warstwie językowej tekstu. Ponieważ przeglądarkę wersetów równoległych traktujemy jako bazę danych i narzędzie pracy historyka języka, zależy nam na tym, by uwzględnić jak najwięcej danych językowych. Dlatego punktem wyjścia naszej edycji czynimy instrukcję wydawniczą z 1955 r., tj. *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt*, Wrocław 1955, cz. II. *Teksty nowożytne do połowy XVIII wieku* (Górski, Kuraszkiewicz i inni 1955). Instrukcja ta przewiduje kilka typów opracowań tekstów dawnych, w których wprowadza się transkrypcje. W skrócie mówiąc, są to:

a/ edycje naukowe typu A, które wiernie oddają właściwości językowe oryginału;

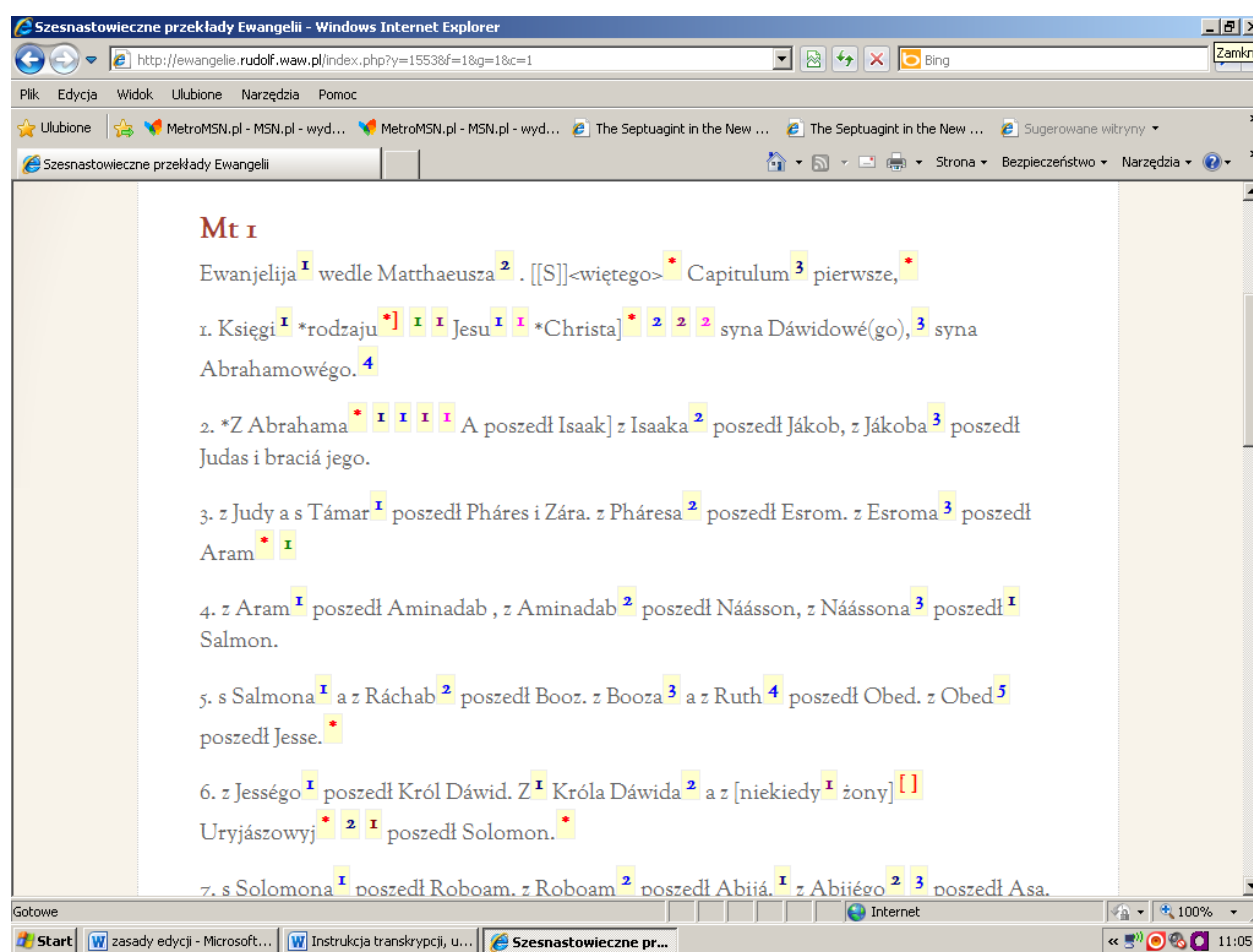
b/ edycje nieznacznie modernizujące dawny język (typu B);

c/ edycje szkolne, dopuszczające znacznie większą modernizację językową (typu C).

W naszej edycji posługujemy się transkrypcją naukową typu A.

Zasadą takiej edycji jest „dążenie do zachowania w transkrypcji właściwości językowych zabytku, jego form fleksyjnych i słowotwórczych oraz w miarę możliwości odcieni fonetycznych” (Górski, Kuraszkiwicz i inni 1955: 63).

Poniższa ilustracja zawiera przykładową transkrypcję w *Programie Ewangelie* opracowanym przez Michała Rudolfa¹, wraz z numerami przypisów różnorodnych typów; najazd kursorem na dany przypis umożliwia jego podgląd.

¹ Na temat *Programu Ewangelie* i pracy z nim zob. *Instrukcja Programu Ewangelie*.

Podstawa źródłowa

Celem opracowania jest przygotowanie przeglądarki wersetów równoległych dziesięciu ważnych dla języka i kultury przekładów *Ewangelii* z XVI w. Za nadrzędny przyjmujemy podział na wersety, w oknach tekstu wpisujemy je w transkrypcji (na każdy werset jest przeznaczony odrębny okno tekstu). Podstawę źródłową *Przeglądarki* stanowią wyłącznie mikrofilmy będące w posiadaniu Biblioteki Narodowej w Warszawie (BN) oraz Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warszawskiego (BUW). Nie korzystano bezpośrednio ze starych druków.

Data wydania	Nazwa księgi przyjęta w „Przeglądarce wersetów równoległych”	Miejsce wydania	Sygnatura mikrofilmu	Karta katalogowa	Opracowujący edycję	Numer ISBN edycji na stronie www.ewangelie.uw.edu.pl
1551	<i>Ewangelia według św. Mateusza</i> , przekład Stanisława Murzynowskiego	Królewiec	BUW, mf. egzemplarza z odręcznymi uwagami Jana Sandeckiego-Maleckiego, CD Sd. 1	BIBLIA – Test. Nov., Evang. S. Math., Pol. Ewangelia... wedle Mateusza swietego... na polski przełożona [przez Stanisława Murzynowskiego] i objaśniona... przydana [S. Murzynowskiego Ortographia Polska to iest] nauka czytania i pisania ięzyka polskiego; [Wyd. Jan Seklucjan.]. Królewiec: [Al. Augezdecky], 1551. 4o.	Izabela Winiarska-Górska	978-83-64006-01-2
1553	<i>Nowy Testament</i> , tzw. Jana Seklucjana, przekład Stanisława Murzynowskiego	Królewiec	BN, mf. 4067 egzemplarza Ossol./Baw.24839/XVI. Qu. 3184	Biblia Nowy Testament zupełny. Cz. 1-2. Przekł. polski S. Murzynowskiego Królewiec, A. Augezdecky, nakł. J. Seklucjana, 1553. 4°, 2 tomy E. XIII. 26. Ossol. /Baw. 24839/XVI. Qu. 3184	Izabela Winiarska-Górska	978-83-64006-02-9
1556	<i>Nowy Testament</i> , tzw. Szarffenbergera	Kraków	BN, mf. 79655 egzemplarza BN. XVI. Qu. 1634	Biblia, Test. Novum – Polon. Nowy Testament polskim ięzykiem wyłożony: według... lacinskiego textu od... kościoła krzescianskiego przyietego. Ktemu przyłożono lekcie y prorocctwa z Starego Zakonu wzięte, ktore przy ewangeliach bywaią czytane... (Wybiano w Krakowie: v dziedzicow Marcusa Szarffenbergera..., [po 6.1.] 1556). [8], 392, [20] k. : il. ; 4° E. XIII. 22. Wierzb. 161. Piek. Kórn. 98. Boh.	Szymon Gruda	978-83-64006-03-6

				Ossol. 165. S. tyt. druk czerw.-czarn. BN. XVI. Qu. 1634		
1561	<i>Nowy Testament z przekładu Biblii Jana Leopoldy</i>	Kraków	mf. 99171 egzemplarza BN XVI. F. 188	Biblia (pol.) Biblia to iest księgi Starego y Nowego Zakonu... / [tłum. Jan Leopoldita]. [T. 1-2]. W Krakowie: w drukarni Szarffenbergerów, 26 VI 1560 – 2 I 1561. [470], [146] k.; 2°. E. XIII, 13-14. W. 212. B.J.P. 190. Nowy Testament z wł. k. tyt. Def.: brak 82 k. na pocz., k. Y6 i k. Aa6 w cz. 1; k. EE2, i 60 k. na końcu w cz. 2. Fragmenty odczytane na podstawie innego egzemplarza: od Mk 14:48 do Mk 15:47, od Jn 18:34 do Jn 18:36. http://www.pbi.edu.pl (dostęp z dnia 1.05.2013)	Alina Kępińska	978-83-64006-04-3
1563	<i>Nowy Testament z Biblii brzeskiej</i>	Brześć	mf. 61205 egzemplarza BN. XVI. F. 294	BIBLIA Biblia [Brzeska]. Brześć, [C. Bazylik?] nakł. M. Radziwiłła, 1563, 2°. E. XIII, 16 Def.: k. tyt. Uszkodz., Brak k. 2,5-7 rejestru BN XVI. F. 294	Alina Kępińska	978-83-64006-05-0
1570	<i>Nowy Testament w przekładzie Szymona Budnego</i>	Nieśwież	BN, mf. 4360, egzemplarza Ossol. 1074	Biblia Nowy Testament. – Apokryfa. Przekł. Polski Sz. Budnego. Nieśwież, Dan. Z Łęczycy, nakł. Mać. Kawieczynskiego, 1570. 4° E. XIII, 428. Ossol. 1074	Ewelina Kwapięń	978-83-64006-06-7
1572	<i>Nowy Testament z przekładu Biblii Szymona Budnego</i>	Nieśwież	mf. 57358 egzemplarza BN. XVI. Qu. 498	Biblia. Przekł. Szymona Budnego. Nieśwież, D. Łęczycy w Druk. i nakł. Kawieczynskich. 1572. 4°. E. XIII, 17 BN XVI. Qu. 498 Uzupełnienia Mt 2,16; Mt 11,30; Mt 12,20; Mt 21,40 z faksymile dostępnego online http://www.dbc.wroc.pl (dostęp z dnia 1.05. 2013)	Ewelina Kwapięń	978-83-64006-07-4
1577	<i>Nowy Testament w przekładzie Marcina Czechowicza</i>	Kraków	mf. 4348 egzemplarza BN. /P. XVI. 82/	Biblia Nowy Testament. Przekł. Marcina Czechowicza. (sic!) /Kraków/ Al. Rodecki, 1577. 4°. E. XIII. 30.	Aneta Korycińska, Izabela Winiarska- Górska	978-83-64006-08-1

				BN /P. XVI. 82/		
1593	<i>Nowy Testament</i> w przekładzie Jakuba Wujka	Kraków	mf. 66571 egzemplarza BN. XVI. Qu. 811	Biblia Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Chrystusa. Znowu z łacińskiego y z greckiego na polskie wiernie i szczyrze przełożony [...] Przez D. Jakuba Wuyka [...] Kraków, A. Piotrkowczyk, 1593. 4°. K. nlb. 1, s. 41, 890 /podwójna s. 48/, k. nlb. 28. E. XIII, 24 BN. XVI. Qu. 811	Izabela Wienczek	978-83-64006-09-8
1599	<i>Nowy Testament</i> z przekładu <i>Biblii</i> Jakuba Wujka	Kraków	mf. 99628 egzemplarza BN. XVI. F. 212	Biblia (pol.) Biblia to iest księgi Starego y Nowego Testamentv/ według łacińskiego przekładu starego, w kościele powszechnym przyiętego, na polski ięzyk znowu z pilnością przełożone ... przez D. Iakuba Wuyka Wągrowca... W Krakowie: w Drukarni Łazarzowey... [post 25 VIII] 1599. [18] k., 1479 [1480] s., [28] k., [1] k. front. ; 2°. E. XIII, 15/16. BJ. P. 196. Na s. tyt. data wyd.: M. D. XC IX – Zaw. front. BN. XVI. F. 212	Patrycja Pokora, przy współpracy Izabeli Winiarskiej-Górskiej	978-83-64006-09-8

Zalecenia szczegółowe

Przepisujemy wyłącznie wersety *Ewangelii*. Każdy werset zapisujemy w oddzielnych oknach tekstu oznaczonych skrótem i numerem rozdziału, np.: Łk 1:23, Łk 5:24 itp.

Podział na wersety w Polsce po raz pierwszy pojawił się w druku *Biblii brzeskiej* (1563). W *Przeglądarce* uwzględniamy też przekłady, które takiego podziału nie mają (są to translacje 1551, 1553, 1556, 1561).

W transkrypcji przekładów katolickich (1556, 1561) stosujemy podział wzorowany na przekładzie Biblii Wujka z 1599 r.

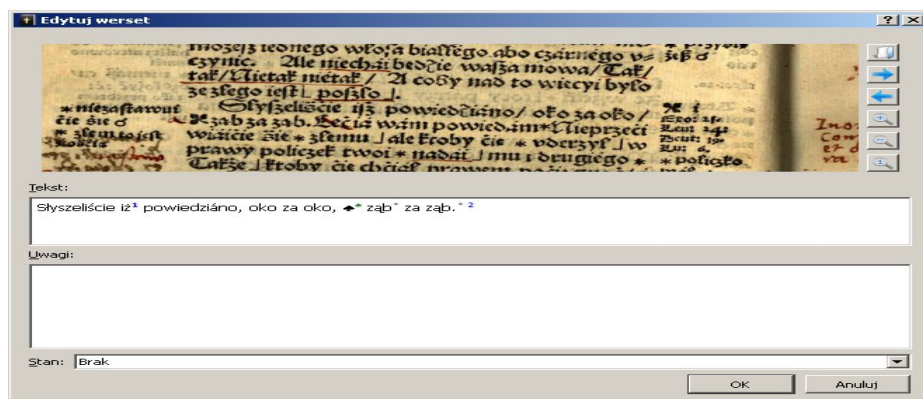
W transkrypcji przekładów ewangelickich stosujemy podział oparty na przekładzie brzeskim.

Różnice w układzie ksiąg ilustruje poniższa tabela.

Rozdział	Liczba wersetów w Biblii brzeskiej (1563)	Liczba wersetów w Biblii w przekładzie Jakuba Wujka (1599)	Różnice w układzie wersetów
Mt 24	50	51	W przekładzie brzeskim w Mt 24,50 połączona treść z wersetów 50 i 51 przekładu J. Wujka.
Mk 8	38	39	Werset podany jako 39. w przekładzie J. Wujka w przekładzie brzeskim zapisany jako pierwszy werset rozdziału 9.
Mk 9	50	49	Przesunięcie do Mk 9,1 wersetu z Mk 8,39 (tj. ostatniego z poprzedniego rozdziału J. Wujka), przez to układ wersetów zmieniony w obrębie całego rozdziału, wersetowi Mk 9,1 (1563) odpowiada Mk 9,2 (1599) itd.
Łk 1,1-4	76	80	Prolog <i>Ewangelii według świętego Łukasza</i> , tj. wersetu 1-4 mają w Biblii brzeskiej oddzielną numerację, podczas gdy w przekładzie J. Wujka stanowią integralną całość rozdziału 1. W przeglądarce <i>Prolog</i> został włączony do rozdziału Łk1, co spowodowało, że wszystkie wersetu rozdziału pierwszego w przeglądarce mają inną numerację niż w oryginale; zostało to każdorazowo opatrzone przypisem rzeczowym.
Jn 11	57	56	Werset 56. z przekładu Wujka (ostatni w tym rozdziale) w przekładzie brzeskim rozbit na dwa – 56. i 57. W przeglądarce zachowano tutaj oryginalny układ.

Jak zaznaczono, w edytorze tekstów *Programu Ewangelie* każdy werset ma przyporządkowane okno tekstu, które otwiera się po dwukrotnym kliknięciu w nie. Wersety są transkrybowane wyłącznie we właściwych oknach tekstu.

Przykład wpisu z *Ewangelii według św. Mateusza* z 1551 r.

Wpisywanie przypisów

W okienku *przypis oryginalny (prawostronny)* możemy odnotować glosy, odesłania do miejsc paralelnych, komentarze tłumacza, wyjątkowo w przekładzie z 1551 r. – również dopiski rękopiśmienne Jana Sandeckiego-Maleckiego². Jeśli nie odnoszą się one wyraźnie do określonego słowa w wersecie, wpisujemy je jako przypis oryginalny do ostatniego słowa w danym wersecie. Jeśli w tekście głównym pojawi się skreślenie, zapisujemy je w [[ ]], np. w przekładzie z 1561 r. Mt, 6,13: [[Abowiem twoje jest krolestwo i moc, i chwałá, na wiek wiekom)]] Amen. Wtedy nie musimy skreślenia odnotowywać jako przypis rzeczowy³. Natomiast jeśli w drukach (innych niż edycja z 1551 roku!) oprócz skreślenia pojawiają się jakieś dopiski na marginesie, to zaznaczamy je w przypisie rzeczowym.

Okno z przypisami otworzy się po kliknięciu wyrazu lub znaku, który chcemy omówić, np. widoczny na powyższym obrazku trójlistek objaśniamy jako *i* (bo tak został opisany na marginesie). Tak samo postępujemy z każdym wyrazem charakteryzowanym w przypisach, także w przypisach o transliteracji (np. zapis *iż* jako *isz* został odnotowany w przypisie o transliteracji w postaci *isz*).

Jeśli odręczne zapiski na marginesach będą nieczytelne, należy w uwagach zanotować *margines nieczytelny*.

Początki rozdziałów są sygnalizowane tytułem i numerem. W przekładach tytuły mogą wystąpić w postaci łacińskiej: *Capitvlvm*, *Capitulum*, częściowo spolonizowanej graficznie *Kapitvlvm*, skróconej: *Kap.*, *Cap.* oraz polskiej: *Rozdział*, *Rozdz.* W przykładowym przekładzie Leopoldy (1561) sposób sygnalizowania jest uporządkowany, zawsze ma postać *Cap*: W wypadku zapisów skróconych rozszerzamy skrót, dopisując brakującą część w nawiasie: *Cap(itulum)*, *Kap(itula)*. Po wspomnianych zapowiedziach rozdziałów zazwyczaj występują argumenty, które zapowiadają jego treść. W oknie tekstu oznaczonym jako Łk 1, Łk 2, Łk 3 (tj. bez przypisanego numeru wersetu, por. Łk 1,1 itd.) zapisujemy wszystko to, co poprzedza werset właściwy, np. *Cap(itulum)*, jego numer oraz argumenty zapowiadające treść.

---

2 W innych egzemplarzach, w których odręcznych uwag na marginesach jest niewiele, i – co ważniejsze – są one krótkie i anonimowe, odnotowuje się je w przypisach rzeczowych. Jedyne w edycji egzemplarza BUW przyjęto zasadę, by odręczne uwagi Jana Sandeckiego-Maleckiego uznać za integralny składnik tekstu, który tworzy całość z przekładem właściwym oraz glosami Stanisława Murzynowskiego.

3 Warto wiedzieć, że obecność tego zdania w przekładach XVI-wiecznych była przedmiotem dyskusji filologiczno-teologicznych. Zasadniczo znajduje się ono w przekładach niekatolickich i na ogół jest pomijane w przekładach katolickich. Skreślenie jest zabiegiem świadomym.

Zasady transkrypcji

Wersety *Ewangelii* zapisujemy w transkrypcji naukowej, właściwej edycjom typu A, ale formy interesujące z punktu widzenia wiedzy historycznojęzykowej podajemy także w transliteracji, na którą został przewidziany specjalny przypis (transliteracja).

Transkrypcji naukowej tekstu dawnego nie można utożsamiać ze współczesną transkrypcją fonetyczną, stosowaną np. w fonetyce czy zapisie tekstów gwarowych. Istotą „transkrypcji historycznej” jest oddanie wartości systemowej głosek szesnastowiecznego języka polskiego, uwzględnienie form nieustabilizowanych oraz stałych i regularnych wariantów regionalnych, potocznych, które zapisywane są zasadniczo współczesną ortografią.

Na potrzeby pracy wyróżniliśmy trzy „strategie” edytorskie, tj. trzy zasadnicze sposoby zapisu:

- a/ zachowanie zapisu oryginalnego (bez modernizacji),
- b/ modernizacja (uwspółcześnienie) pisowni i nieodnotowywanie poczynionych zmian w przypisie o transliteracji,
- c/ modernizacja, czyli uwspółcześnienie pisowni, z odnotowaniem oryginalnego zapisu w przypisie o transliteracji.

Zasady zapisu przyjęte w edycji zostaną omówione w ramach poszczególnych strategii oznaczonych jako A, B, C. Stosujemy je niezależnie od tego, czy podłożem danego zapisu w druku jest reguła konwencjonalna, fonetyczna, morfologiczna czy dawna historyczna.

Edycja równoległa dziesięciu paralelnych tekstów ujawnia większą liczbę form wariantywnych, odcieni fonetycznych i morfologicznych, mających nierzadko motywację fonetyczną. Część z nich ma swoje źródło w podłożu regionalnym, ale też w potocznej wymowie, której wyróżnikiem jest właśnie fluktuacja i wariantywność. Ich obecność w druku składa się na wspomniane w instrukcji z 1955 r. *odcienie fonetyczne*. Niestabilne zapisy, które powtarzają się w drukach, wykazują jednak pewne prawidłowości opisane w opracowaniach z zakresu dialektologii historycznej i współczesnej albo też wciąż mają kontynuację w wymowie potocznej. Zgodnie z zaleceniami instrukcji nie wolno ich pominąć w wydawnictwie typu A. Przeglądarka, jeśli ma być narzędziem pracy historyka języka, ma ułatwić ich wydobycie z tekstów. W sytuacjach, gdy takie formy pozostawiamy w ich oryginalnej pisowni, opatrujemy je odpowiednimi przypisami: słowotwórczymi i fonetycznymi, niekiedy też znaczeniowymi. Przypisy stosujemy też, gdy formy te poddajemy

modernizacji. Wykaz przypisów fonetycznych zamieszczony został jako odrębne opracowanie i znajduje się w opracowaniu części fonetycznej.

Nieco odmienne zasady stosujemy do edycji nazw własnych (*nomina propria*) i tytułów ksiąg. W dalszej części instrukcji będą one podawane jako wyjątki.

A. Czego nie modernizujemy, czyli zachowanie zapisu oryginalnego

W tej edycji zachowujemy oryginalną pisownię wielką i małą literą. Jeśli poprawiamy pisownię nazw własnych, np. *tyr*, piszemy /T/yr, w przypisie o transliteracji podajemy oryginalny zapis. Modernizację zapisu można stosować wyłącznie w nazwach własnych, które w druku niemalże bezwyjątkowo zachowują wielką literę. Nie modernizujemy jednak konwencjonalnych zapisów *bóg, duch, syn człowieka* itp.

Zachowujemy oryginalną interpunkcję, z tą różnicą, że ukośniki zamieniamy na przecinki (zob. dalej przykład). Zamianę tę stosujemy do wszystkich druków, w każdym bowiem druku *Ewangelii* zastosowano system ukośników, który był powszechny w szesnastowiecznych polskich drukach. Z tego powodu zamiany tej nie odnotowujemy w przypisach szczegółowych. Jeśli zaś w druku obok regularnych ukośników wystąpią przecinki lub inne nieregularności interpunkcyjne, odnotowujemy takie zapisy w transliteracji jako zapisy wyjątkowe.

Samogłoski jasne i pochylone zapisujemy zgodnie z ich pisownią w druku bez dodatkowych komentarzy fonetycznych. Należy pamiętać, że w drukach przeważnie nie oznaczano *ó*, co także respektujemy w transkrypcji.

Wszelkie odstępstwa co do kierunku akutu, tj. kierunku kreseczki, zachowujemy, np. *á, à*. Błędów w oznaczeniu samogłosek pochylonych i jasnych nie poprawiamy.

Zgodne w ówczesną wymowę zachowujemy też zapisy samogłosek pochylonych, typu *oborzyć się, borda, gront* oraz zwężenia lub rozszerzenia artykulacyjne w sąsiedztwie spółgłosek półotwartych, np. *uczniun, widzimy, niżyj, temi, drugieraz, uczenim, pieczułować* itp. Obniżenia i podwyższenia występują często w ważnych pozycjach morfologicznych, np. w końcówkach fleksyjnych. Ze względu na różnice między przekładami i dużą wariantywność zapisów, niekiedy nawet w obrębie jednego druku, informację o rozszerzeniu (obniżeniu) wymowy lub jej zwężeniu podajemy również w przypisie fonetycznym.

W zgodzie z oryginałem pozostawiamy pisownię grup *irz, yrz, erz, ył, il, el, 'ol* itp. Pisownia ta wykazuje dużą regularność, jest czytelna z samego zapisu, dlatego informacja o pisowni tej grupy jest pomijana w przypisie fonetycznym.

Samogłoski nosowe piszemy zgodnie z drukiem. Jeśli mamy wątpliwość, czy w tekście jest *ą* czy *a*, np. *bracia* czy *bracią*, w przypisie rzeczowym notujemy: *lekcja niepewna*.

W związku z tą zasadą:

- nie poprawiamy zjawisk, które w literaturze naukowej rozpatruje się w ramach nazalizacji lub denazalizacji, por. przykładowo ówczesną nazalizację: *mięszkać*, oraz jej brak: *teskny, miedzy*. Ponieważ wymowa ta była w XVI wieku powszechna, komentarz w przypisie fonetycznym nie jest obligatoryjny;
- zachowujemy także zapisy *sie, cie, mie* || *się, cię, mię* (bez nosówki – przy czasowniku, z nosówką – w wyrażeniach przyimkowych) bez konieczności podawania komentarza o tych zapisach w przypisach fonetycznych⁴;
- zachowujemy formy realizujące dawniejszą oboczność samogłoska nosowa : samogłoska ustna, zazwyczaj tylna *o* : *u*, np. *posupiać* || *posepiać, pękać* || *pukać*, oraz odmienne od dzisiejszych realizacje nosowości, np. *związiona* (zam. *zweżona*), *rozwiązać, pogrężyć*, przy czym zapisy te opatrujemy stosownymi przypisami fonetycznymi, formy te są bowiem wariantywne i nieregularne.

Wyjątkiem od zasady ustalającej wierną transkrypcję form z samogłoskami nosowymi jest następująca sytuacja:

- modernizujemy pisownię typu *ziemia, pokolenie*, gdzie *ę* uznaliśmy za manierę ortograficzną, przejętą z tekstów rękopiśmiennych, nie zaś nazalizację. Ponieważ jest to odstępstwo od instrukcji z 1955 roku, zapis oryginalny oddajemy także w przypisie o transliteracji. Podobnie postępujemy przy rzadziej spotykanych zapisach, typu *wąm, nąm* itp.

Spółgłoski wargowe miękkie w wygłosie zaznaczamy zgodnie z pisownią druku, np. *krew'*, jeśli w druku będzie zapis błędny lub pisownia będzie rozchwiana, możemy to sygnalizować w przypisie o transliteracji.

Zachowujemy oboczność, której podstawą jest tzw. siakanie, np. *szlub* – *ślub*, z możliwością przypisu fonetycznego, gdyby istniały różnice w paralelnych przekładach.

---

⁴ Jest to historyczna różnica regionalna, która stała się zwyczajową normą druków krakowskich, wykazuje dużą regularność. Wzmiankę o tej pisowni można podać w wyjątkowej sytuacji, np. w przypisie oryginalnym w wypadku propozycji poprawek pisowni *się* na *sie* w uwagach Jana Sandeckiego-Maleckiego.

Pisownię grup *śr*, *źr* lub *śrz*, *źrz*, także w śródgłosie – *uźrzał*, *ujźrzał*, *ujzrał* – utrzymujemy zgodnie z oryginałem, dotyczy to także *Biblii brzeskiej* (1653), gdzie zachowano regionalną – północnomalopolską pisownię grupy *-źr*⁵. W sytuacji wariantowości pisowni tych grup, zwłaszcza w obrębie jednego druku, zapisy te można opatrzyć przypisami fonetycznymi (np. zapis w *Biblii brzeskiej* lub rzadkie zapisy *ujzrał*, które wyróżniają się na tle regularnej pisowni *ujźrzał* w danym druku).

W związku z tą zasadą pozostaje pisownia wyrazu *srebro*:

– według pisowni druku oddajemy również kontynuant grupy *śrz* w rzeczowniku *srebro* || *śrebro*⁶ i wyrazach od niego pochodnych: *śrebrne* || *srebrne*, *śrebrnik* || *srebrnik*, które w drukach wykazują znaczną wariantowość (w przypisach fonetycznych wzmiankę o tej pisowni można podać w sytuacji wariantowości pisowni w tym samym druku, informacja ta nie jest jednak obligatoryjna, gdyż sama transkrypcja jest czytelna).

Geminaty zachowujemy zgodnie z pisownią oryginału, np. *białty*, *jedennaście*, *ossoba*, także w wyrazach obcych. Respektujemy w transkrypcji także starsze formy bez geminaty, np. w formie *iny*. W tych sytuacjach transkrypcję opatrujemy przypisami fonetycznymi.

Zostawiamy bezdźwięczną pisownię przyimka/przedrostka *s* przed spółgłoskami półotwartymi oraz *w*, np. *s nim*, *smowa*, *ślączyć*, *s wami*, a także *s* w pozycji przed samogłoskami. Zapisy tego typu są śladem różnic dialektalnych i regionalnych norm uzualnych.

Pisownię typu *krzest*, *chrzest*, *Krystus Christus* pozostawiamy zgodnie z oryginałem. Jedynie w imionach *Krysth* i *Piothr*, które zostały przyswojone w średniowieczu i traktujemy je jak nazwy rodzime, opuszczamy w transkrypcji *th*, lecz zapis oryginalny odnotowujemy w przypisie o transliteracji.

Nie modernizujemy również zapisów *Chrciciel*, *chrczeni*, *trcina*, które z dużą regularnością występują w niektórych przekładach. Uznajemy je za ślad wymowy frykatywnej lub manierę ortograficzną, ale ze względu na ich wyjątkowość na tle większości druków opatrujemy je stosownymi komentarzami w przypisie fonetycznym.

Zachowujemy w transkrypcji oryginalne zapisy form z dysymilacją, formy nietypowe współcześnie, także bez dysymilacji (zostały one wytluszczone w przykładach) opatrujemy stosownym przypisem fonetycznym, np.: *szczedł* || *szedł*, *tcić* || *czcić*, *zhumieć* || *zumieć* ||

5 Zapis tej grupy w *Biblii brzeskiej* to bardzo często *zr*, a nie *źr*, choć zdarzają się czasem także zapisy *źr*, co upoważnia wydawcę do ujednoczenia wszystkich zapisów. Tym bardziej jest to zasadne, że miękkość *ź* nie zawsze jest w tym druku oznaczana. Przyjęto zatem zapis stały jako *źr*, np. *uźrał*, a nie *uzrał* (jak się wydaje, tej drugiej wymowy nie było). Brak oznaczenia miękkości spółgłoski *ź* uznano zaś za cechę graficzną.

6 Pierwotna postać *śrzebro* nie została poświadczona w drukach.

zdumieć. Podobnie postępujemy przy wariantywnych zapisach *bierzwno* || *bierzmnno* || *bierzmnno*.

Zachowujemy w transkrypcji oboczności spółgłoskowe motywowane wpływami obcymi, w tym bohemizmy: *mnoho* || *mnogo*. Zapisy nietypowe objaśniamy w przypisach fonetycznych.

Nie modernizujemy pisowni form ze spółgłoskami protetycznymi w wyrazach obcych lub przyswojonych, typu *Jadam*. Zapisy te opatrujemy stosownym przypisem fonetycznym. Ze względu na dawną konwencję zapisu głoski *j* i trudność w precyzyjnym jej odczytaniu pomijamy w transkrypcji potencjalną wymowę typu *jim* (*im*) czy *jimi* (*imi*). Zapisy takie modernizujemy, można podać je w transliteracji wraz z komentarzem fonetycznym (strategia c).

Nie uwspółcześniamy także zmian struktury tematu/rdzenia w połączeniu z przyimkiem/przedrostkiem, np. *wejść* || *wniść* itp. Formy nietypowe opatrujemy przypisem fonetycznym.

Zachowujemy także pisownię form bez przegłosu, typu *powiedał*, *żenie*, dodając stosowny komentarz. Podobnie traktujemy oboczną pisownię *jachać* || *jechać*, którą objaśniamy bądź jako regionalizm północnopolski związany z wymową nagłosowego *ja* jako *je*, bądź zjawisko natury morfologicznej.

Trudnym zadaniem do realizacji jest postulat uwzględnienia odcieni fonetycznych w zakresie upodobnień fonetycznych, które z reguły w edycjach podlegają modernizacji. W niniejszym opracowaniu została zastosowana zasada, by zachować osobliwe zapisy w sytuacjach, gdy dana forma występowała jako samodzielna w dawnej polszczyźnie i jest notowana w słownikach historycznych lub obecnie pojawia się albo w gwarach, albo też jako potoczna, np. *leć* || *lec⁷*, *juści* || *juźci*, *wszyścy* || *wszyscy* || *wszytcy*, *wyśli* || *wyszli*, *lifa* || *lichwa* (pisane *lichfa*). Podobnie traktujemy formy starsze, jak przykładowe zapisy oboczne w jednym zdaniu *jeśli* || *jestli*.

Do decyzji wydawcy każdego druku pozostawiono zapis form z potencjalnym mazurzeniem⁸. Formy, w których mogło wystąpić mazurzenie, zawsze są opatrywane przypisami fonetycznymi. Podobnie postępujemy w sytuacjach z pisownią hiperpoprawną na

---

7 Forma ta jest dyskusyjna, gdyż może być traktowana jako upodobnienie *lec* lub zrost *le-ć(i)*. Zapis ten pojawił się wyłącznie w druku królewieckim. W świetle zapisów i uwag Jana Maleckiego-Sandeckiego dotyczących partykuły *le* obie interpretacje prawdopodobne.

8 W wypadku druków niestaranych zapisy mogą wynikać z braku staranności. Przy podjęciu decyzji ważna jest orientacja w pisowni całego druku.

tle mazurzenia, np. oryginalny zapis *stoliczach* oddajemy bądź jako *stolicach*, bądź *stoliczach*, zawsze z przypisem o transliteracji i fonetycznym.

Nie modernizujemy końcówek fleksyjnych i formacji słowotwórczych, nie zastępujemy dawnych wyrazów ich współczesnymi odpowiednikami. Formy te są świadectwem dawnego rozwoju polszczyzny, stanowią tzw. dokumentację filologiczną języka XVI wieku. W większości sytuacji wymagają przypisów fonetycznych.

Zgodnie z tą zasadą:

- oryginalny zapis pozostawiamy, gdy chcemy podkreślić różnicę semantyczną, tj. odmienne od dzisiejszego znaczenie dawnego wyrażenia, np. *za prawdę* powiadam ('jako rzecz prawdziwą'); jeśli modernizujemy pisownię wyrażeń zapisanych w druku oddzielnie, to w edytorze zapisujemy całość z podkreślnikiem, przykładowo *dla_tego*, *trzy_kroć*⁹;
- dla zrostów i zestawień można zachować zapis zgodny z zabytkiem w szczególnych wypadkach, np. *przedsię wzięli* lub *przed się wzięli*, analogicznie z *martwych wstanie* lub *zmartwych wstanie* (pisownia oddaje ówczesne poczucie struktury wyrazów), może świadczyć o braku leksykalizacji lub o różnych fazach tego procesu, taki zapis pozostaje w zgodzie z postulatem uwzględniania w transkrypcji struktury słowotwórczej jednostek leksykalnych;
- respektujemy oryginalną pisownię form poświadczających odmienne od dzisiejszego poczucie etymologii, w tym także postaci oboczne: *skrzytać*¹⁰, *ptasztwo*, *pręcej*, *wyszszy*, *wyszej*, *więtszy*, *rádszej*, *służsza*, *giełć*, *leć* || *lecz*, *bluźnierstwo* || *bluźnierstwo*, *wielbradowy* itp.;
- zachowujemy też pisownię nieuproszczoną, jeśli się pojawi, oddaje ona bowiem dawne poczucie struktury wyrazu, np. zachowujemy ówczesny zapis *świetski* współczesnego leksemu *świecki*;
- *stać sie (fieri)* oddajemy jako *zstać*, *stać (stare)* – piszemy *stać*, jeśli w drukach jest takie rozróżnienie.

---

9 Na stronie będzie wyświetlać się zapis łączny (w indeksie formy te będą występowały jako samodzielne człony).

10 W razie wątpliwości trzeba posilkować się słownikami etymologicznymi, zalecamy: W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.

B. Modernizacja, czyli zapis według dzisiejszych norm

(zasadniczo bez przypisu o transliteracji)

Zgodnie z dzisiejszą ortografią i bez odnotowywania zapisu oryginalnego w przypisie o transliteracji zapisujemy samogłoski *u, y, i^{ll}*, których pisownia w XVI w. była w znacznym zakresie skonwencjonalizowana, choć ówczesne reguły nie zawsze pokrywały się z dzisiejszymi.

Głoskę *u*, którą na początku wyrazu zapisywano za pomocą *v*, zawsze oddajemy za pomocą litery *u*, np. *vźrzał* zapisujemy jako *uźrzał*;

Jeśli zapisy z *v* zamiast *u* występują w tytułach i nazwach własnych, podajemy je także w transliteracji.

Modernizujemy pisownię samogłosek *i* oraz *y* w wyrazach rodzimych. Tam gdzie *i* pełni funkcję dzisiejszego *y* (i odwrotnie), stosujemy pisownię współczesną, np. zapisy *dzywny, bich* transkrybujemy jako *dziwny, bych*.

W związku z tą zasadą:

– spójnik *i* – pisany dawniej jako *y* – zawsze piszemy jako *i*.

Uwspółcześniamy zapis głoski *j* (tj. *i* niezgłoskotwórczego). W związku z tą zasadą zapisy takie, jak: *Iesus, iáko, przeźrzał, więtszey Macieia* transkrybujemy następująco: *Jesus, jáko, przeźrzał, więtszej, Maciejá*.

Jeśli w nazwach własnych litery *i, j* występują w funkcji *j* – stawiamy jotę: *Aloizy* i *Moiżesz* zapisujemy jako *Alojzy, Mojżesz*. Oryginalny zapis podajemy też w transliteracji.

Zapisy *ányoł, anioł* oddajemy jako *ánjoł*; zapis *angioł* natomiast transkrybujemy jako *anijoł*. Wyrazy zapisane jako *diabel, djabel* transkrybujemy *dyjabel*.

Wbrew dzisiejszej realizacji, a także wbrew dawnym zwyczajom pisownianym utrzymujemy *j* w grupach *-yja, -ija*, uznajemy je bowiem za element ówczesnej wymowy, czyli składnik systemu. W związku z tą zasadą:

Zapisy typu *Evangelia*¹² || *Ewánjelia* || *Ewánielia, Abjá* || *Abja* || *Abia, Márya* || *Maryja, Máriei* || *Mariei* uznajemy za skonwencjonalizowane i odpowiadające wymowie typu *Ewanjelija, Maryja*.

Dlatego w wypadkach, gdy litery *i, y* pełnią funkcję oznaczania grup *ij, yj* (tj. w pozycjach przed samogłoskami *a, e, o, u*), wprowadzamy dodatkowo *j*, tak więc transkrybujemy:

---

11 Z omówionej poniżej zasady wyłączamy pisownię *i* w wyrazach o obcej genezie, zwłaszcza w nazwach własnych.

12 Wyrazy o genezie grecko-łacińskiej, zawierające *g* przed samogłoskami *i, e* (połączenia *ge, gi, gy*), jak np. *Evangelia* || *Ewángelia*, oddajemy w transkrypcji z *j*, a więc *Ewanjelija* || *Ewánjelija*.

historyja, Ewanjelija || Ewánjelija, Abijá || Abija, Maryja || Máryja, Máryjej || Maryjej itp. Jak wskazują przykłady, zasada ta dotyczy także zapożyczonych nazw własnych¹³.

Uwspółcześniamy sposób sygnalizowania spółgłosek miękkich.

W związku z tym:

- zapisy *nyebo, nyebyeski, alye* transkrybujemy jako *niebo, niebieski, ale*, bez konieczności transliterowania oryginalnego zapisu. Litera *y* była znakiem miękkości w tekstach średniowiecznych, niekiedy ten typ zmiękczeń spotyka się także w drukach. Rezygnujemy też z zaznaczania miękkości *l'* w transkrypcji, można ją zasygnalizować w przypisie fonetycznym i o transliteracji (śląd dawnej miękkości *l'*);
- uwspółcześniamy zgodnie z dzisiejszą konwencją pisownię spółgłosek środkowojęzykowych, np. występujące w drukach zapisy *śiedział, ćicho*, zapisujemy zgodnie z dzisiejszą normą: *siedział, cicho*; podobną zasadą kierujemy się w transkrypcji spółgłosek dźwiękowych, przykładowy *czas* transkrybujemy jako *czas*, czyli głoski dziś oznaczane literami *ś, ź, ż, dź, dż, cz* transkrybujemy zgodnie z dzisiejszą normą;
- wyrazy *rozlać – zwierz* piszemy przez *ź*, jeśli taka pisownia występuje w druku;
- uwspółcześniamy pisownię typu *jesli, abysmy, robilismy*, podane przykłady transkrybując jako *jeśli, abyśmy, robiliśmy*, podobnie *złosny*, nie zaś *złosny*¹⁴, ale zachowujemy postać *złostny* ze względu na jej motywację morfologiczną.

Rezygnujemy z rozróżnienia zapisu *s* i *f* (tzw. *s* długiego), stosując współczesną czcionkę; zasada ta dotyczy także różnie pisanego dwuznaku *sz*, zatem zapisy *fz* i *ff* oddajemy jako *sz*.

Grupę spółgłoskową zapisaną jako *szcz* || *szcz* (w innych drukach) – oddajemy jako *szcz*.

Litery *c* i *x* w funkcji *k* oraz *ks*, *gz* transkrybujemy następująco: *c* → *k* oraz *x* → *ks*, *gz*, ale zachowujemy oryginalną pisownię w nazwach własnych, tytułach książek i rozdziałów, zapisy nazw własnych i tytuły książek podajemy też w transliteracji, w przypisie o transliteracji można także podać zapis *Książęta* itp.

Modernizujemy wariantywne zapisy *th* || *t* oraz *ph* || *f* w wyrazach rodzimych oraz w słowach obcych, dobrze przyswojonych, które nie są nazwami własnymi w dzisiejszym rozumieniu. Pisownia za pomocą dwuznaków *th, ph* w tych wyrazach jest jedynie śladem rękopiśmiennej manieri. Ten typ pisowni został dostatecznie opisany w literaturze naukowej, oddawanie jej w wersji oryginalnej (tj. w transliteracji) jest niepotrzebne, gdyż nie wnosi nic nowego do wiedzy ani o dawnej grafii, ani o systemie fonetycznym. Jednak zachowujemy tę pisownię w nazwach własnych, można też zachować ją w wyrazach obcego pochodzenia, których obcość odczuwano w XVI wieku (do wyboru osoby transkrybującej). Można zatem

¹³ Podobnie jak M. Malec połączenia *ai, ei* przed spółgłoską oddajemy w transkrypcji nazw własnych bez przypuszczalnej jotacji, np. *Caym* jako *Kaim* (Malec 2003: 351, Górski, Kuraszkiewicz i inni 1955: 71).

¹⁴ Pisownię uwspółcześnioną wraz z dodatkową transliteracją odpowiednich form zachowujemy wyłącznie wtedy, gdy w druku występują liczne formy oboczne.

transkrybować *Faryzeusz*, z konieczną transliteracją *phariseusz*, jeśli taki jest zapis w druku. W celu uniknięcia sztucznej obcości polonizacji poddajemy również imiona *Krysth* i *Piothr*, które zostały przyswojone w średniowieczu.

Zachowujemy *th* i *ph* w nazwach własnych, tytułach ksiąg i syglach, np. *Math.*, *Mat. itp.*, w wyrazach obcych – do wyboru.

C. Modernizacja, czyli uwspółcześnienie pisowni z odnotowaniem oryginalnego zapisu w przypisie o transliteracji

W dawnych tekstach nierzadko mamy do czynienia z przejawami pisowni fonetycznej; dotyczy to przede wszystkim pisowni dźwięcznej i bezdźwięcznej. Normalizujemy ją według dzisiejszych zasad, zapisy oryginalne sygnalizujemy w przypisie o transliteracji:

W drukach często spotkamy zapis *agdasz*, modernizujemy go na *agdaż*, ale pierwotny zapis podajemy w oknie przypisu transliteracja.

Zgodnie z przyjętą zasadą modernizujemy pisownię fonetyczną przedrostków *przes*, *ros* jako *przez*, *roz*, a także *chfála* (*chwala*), oryginalne zapisy podajemy też w przypisie o transliteracji, można też uwzględnić przypis fonetyczny: ubezdźwięcznienie.

Zostawiamy w transkrypcji bezdźwięczną pisownię przyimka/przedrostka *s nim*, *smowa*, *słączyć*, *s wami*, a także *s* w pozycji przed samogłoskami jako ślad ówczesnych różnic regionalnych.

Oryginalne zapisy leksemu *snadź* jako *snać*, także *znać*, transkrybujemy jako *snadź*, z transliteracją: *snać* lub *znać*.

Modernizujemy, czyli zapisujemy według współczesnych zasad, pisownię łączną i rozdzielną. Wykazuje ona w drukach największe rozchwianie i niski stopień normalizacji. Jednak oryginalne zapisy odnotowujemy także w przypisie o transliteracji.

W drukach często spotykamy inną niż dziś pisownię wyrażen przyimkowych, które wówczas miały pisownię rozchwianą. Są to przeważnie połączenia z przymiotnikami w odmianie prostej. W transkrypcji oddajemy je zgodnie z dzisiejszą ortografią, tj. łącznie w wypadku połączeń zleksykalizowanych typu *po krotce* || *pokrotce* oddajemy jako *pokrotce*, analogicznie zapisujemy *w krotce* jako *wkrotce*, *z goła* jako *zgoła*.

Jeśli dzisiejsze zrosty (pisane łącznie) w drukach szesnastowiecznych mają zapisy rozłączne, transkrybujemy je z podkreślnikiem, np. przy zapisie oryginalnym *z goła* – zapisujemy *z_goła*.

Zachowujemy rozłączną pisownię typowych wyrażen przyimkowych, czyli np. *w wodzie*, także przyimka *k*, a więc np. *k temu* (przy zapisach w drukach: *wwodzie, ktemu*).

Zgodnie z instrukcją uwspółcześiamy pisownię partykuły *nie* z różnymi częściami mowy (oryginalną pisownię odnotowujemy w przypisie o transliteracji).

Wyjątek stanowi zapis *niemász* ‘*non est*’. Jest to dawna forma *nie ma+ ż(e)*, gdzie *ż* pisane przez *sz* jest śladem zapisu fonetycznego partykuły wzmacniającej *ż(e)*.

Przedrostki piszemy zawsze łącznie, czyli przykładowy zapis *z iął* transkrybujemy jako *z_jął*, *s stal* jako *z_stal*.

Partykuły *byś, by, bych* – zapisujemy zgodnie z dzisiejszą normą ortograficzną w zakresie pisowni łącznej i rozłącznej. Oczywiście nie wolno zamienić *bych* na *bym*, oryginalny zapis podajemy także w transliteracji.

Partykuły *ci, li* – piszemy łącznie (np. *tenci, abowiemci*), partykuły *-ć, -ś, -ż, że, koli, kole, kolwie, kolwiek* – łącznie (np. *kiedykolwiek*, ale rozłącznie *Kiedym cię kolwiek wzywał*). Partykułę *to* piszemy oddzielnie.

– jeśli *-ć* w funkcji partykuły utożsamia się z formą bezokolicznika, piszemy z dywizem, czyli przykładowy zapis 3. os. lp. to *mniema-ć* (*mniema* wzmocnione partykułą *ci*), ale bezokolicznik *mniemać*;

– podobnie piszemy *godzi-li się* (tj. z dywizem), bo zapis *godzili się* oznacza formę 3. os. lm. czasu przeszłego.

Nazwy własne i tytuły

Szesnastowieczne przekłady *Pisma Świętego* dostarczają materiału do analizy procesu polonizacji nazw własnych (niekiedy tłumacze celowo odchodzą od przyswojonych nazw własnych). Uznajemy, że warstwa określana jako *nomina propria* oraz tytuły ksiąg stanowią szczególnie i odrębny typ leksyki. Dlatego nie uwspółcześiamy ani pisowni, ani odmiany nazw własnych; stosujemy jedynie pisownię typu *Abia* → *Abija*. Nazwy własne w oryginalnej pisowni zapisujemy też w transliteracji. W przypisach rzeczowych podajemy także współczesne odpowiedniki tych imion występujące w *Biblii Tysiąclecia* i *Biblii warszawskiej*.

Dodatkowe symbole edytorskie

Szesnastowieczne druki zachowują częściowo średniowieczny system abrewiacji *je^o*, *je^u* itp. Rozwiązujemy je w transkrypcji następująco: *je(go)*, *je(mu)*, odnotowywanie abrewiacji w przypisach pozostaje do wyboru osoby opracowującej tekst. Podobnie traktujemy skrót *Cap(itulum)*. Ten ostatni odnotowujemy także w przypisie o transliteracji.

Przyjmujemy ponadto dodatkowe symbole edytorskie, które wprowadza się do transkrypcji:

< > – dopełnienie od wydawcy, np.: osły<szy>cie, ale Duch ś(więty), Capi(tulum) traktujemy jako abrewiacje i zapisujemy jak skróty;

<.....> – oznacza lukę w tekście, której nie potrafimy odczytać i uzupełnić, przy czym liczba kropek odpowiada przybliżonej liczbie nieodczytanych liter;

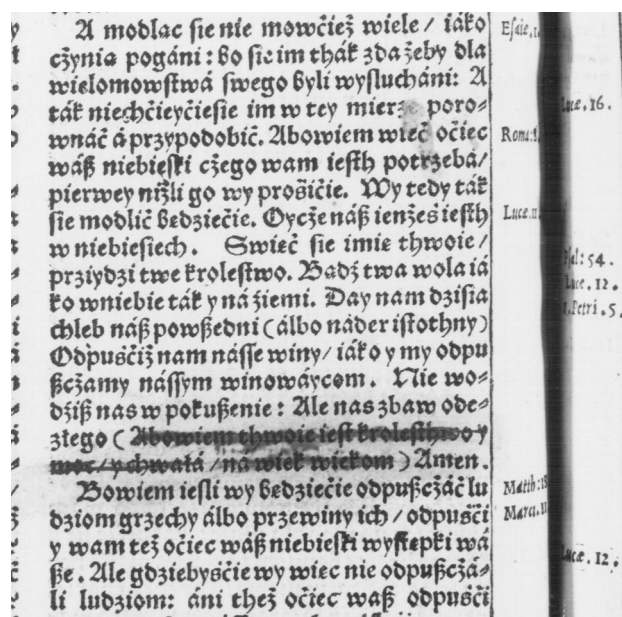
{wojny} – wyraz dopisany między rządkami lub na marginesie oraz uwagi dawnych redaktorów i korektorów, w ten sposób są zaznaczane liczne odręczne dopiski Jana Sandeckiego-Maleckiego w druku z 1551 r.;

[[radości]] – wyraz skreślony i przekreślony, w ten sposób są oddawane liczne skreślenia i podkreślenia Jana Sandeckiego-Maleckiego w druku z 1551 r.;

/T/yr – poprawa wielkiej litery w nazwach własnych;

| – przeniesienie, np. (w|tym).

Przykład transkrypcji na podstawie fragmentu rozdziału Mateusza 6, 7-13 przekładu z 1561 r.

Mt 6,7: A modląc się nie mówciez wiele, jako czynią pogańi: bo się **ták** zda żeby dla wielomowstwa swego byli wysłucháni:

Mt 6,8: A **ták nie chcejcie** się¹ im w tej mierze porównać a przypodobić. Abowiem więc ociec wász niebieski czego wam **jest** potrzebá, pierwej niżli go wy prosicie.

..... niechćieyćiesie – w przypisie o transliteracji: transliterujemy cały zestrój akcentowy.

więc (wie + ci) – zostawiamy bez transliteracji, bo *wieć* nie jest równe formie bezokolicznika, ale formy, typu dawa-ć zapisujemy z dywizem, bo są równe bezokolicznikowi.

Trudny fragment do transkrypcji znajduje się w wierszu 13:

Nie **wodziz**¹ nas w pokuszenie: Ale nas zbaw ode złego [[[Abowiem twoje jest królestwo i moc, i chwałá, ná wiek wiekom]]] Amen.

Tu konieczna transliteracja: wodźisz.

Skąd wiemy, że to forma trybu rozkazującego, a nie 2. os. lp. cz. ter.: a/ z łaciny, b/ wystarczy porównać wyżej: odpućiz (tj. odpućiz+ż/e/). Jest to interesujący przykład pokazujący, że w modlitwach zachowane są archaiczne dla polszczyzny połowy XVI wieku formy trybu rozkazującego z genetyczną końcówką *-i*.

Cytowana literatura:

GÓRSKI K., KURASZKIEWICZ W., PEŁOWSKI F., SASKI S., TASZYCKI W., URBAŃCZYK S., WIERCZYŃSKI S.,
WORONCZAK J., 1955, *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt, cz. II: Teksty nowożytne do połowy XVIII wieku*, Wrocław.

MALEC M., 2003, *Onomastyka w „Rozmyślaniu przemyskim”*, „Polonica” t. XXII–XXIII, s. 345–390.